

QARAQALPAQ FOLKORIDA ÍRIMLARDIN LEKSIKA-TEMATIKALIQ TOPARLARI

Sagatdinova Aynur Uzaqbergen qızı

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Filologiya hám tillerdi oqıtıw
(Qaraqalpaq tili) tálim baǵdarı studentı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13357993>

Annotaciya. Bul maqalada qaraqalpaq folklorındaǵı ırımlardıń leksika-tematikalıq toparlarındaǵı ózgesheliklerdi úyreniw qaraqalpaq ırımları mısasında sóz etildi.

Tayanış sózler: ornitonim, terminologiya, termin, diniy atamalar, tuwısqanlıq qarım-qatnas atamalar, qus hám haywanatlar ataması.

LEXICO-THEMATIC GROUPS OF SUPERSTITIONS IN KARAKALPAK FOLKLORE

Abstract. In this article, differences in the lexical-thematic collection of legends in Karakalpak folklore are discussed on the example of Karakalpak legends.

Key words: ornithonyms, terminology, terms, religious names, kinship names, bird and animal names.

ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ СУЕВЕРИЙ В КАРАКАЛПАКСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Аннотация. В данной статье на примере каракалпакских легенд рассматриваются различия в лексико-тематическом подборе легенд в каракалпакском фольклоре.

Ключевые слова: орнитонимы, терминология, термины, религиозные названия, родственные названия, названия птиц и животных.

Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretpeleriniń biri bolǵan ırımlardıń tilinde derlik barlıq tarawlarǵa baylanıslı sózlerdi ushıratamız, sonıń menen birge dinge baylanıslı sózler jiyi qollanılǵan. Dinge baylanıslı sózlerdiń kópshiligi islam dini Orta Aziyaǵa kirip keliwi menen turmısımızda qollanıla basladı.

Arablardıń Orta Aziyaǵa húkiminiń dáslepki dáwiri VII ásirdeń ortasına tuwra keledi.

Arablar kelgen dáwirde jergilikli dinler menen gúres júrgizgen. Sol waqıtları jergilikli xalıqtıń birazları idolǵa sıyınǵan. Islam dini jergilikli xalıq arasına tez sińisip ketken.

Sonday-aq, islam dini tásirinde qaraqalpaq xalıq arasında bir neshe ırımlar da dóregen.

Mısalı:

Shashtı **juma** kúni aldırsa, záleli kem boladı. Sol kúni ólilerdiń bayramı emish. Sonlıqtan pıńkir-múńkirlerdiń sawal alıwǵa qolı tiymeydi eken.

Piyshembi kúni “óliniń árwaǵı kir suw iship qoyadı” dep kir juwılmaydı.

Kelirilgen misallardaǵı hápte atları islam dininde áhimiyetli dep keltirilip, hár bir kúnniń ózine qasıyeti bar bolıp esapalanadı.

Súwretke túse beriw, janlı zatlardıń súwretleri salıwǵa **sháriyat** jol bermeydi. Sebebi, o dúnyada salǵan súwretine jan beriw talap etiledi.

Oraza tutpaǵanlar **oraza** tutqan adamlarǵa hadal xızmet islese, oraza tutqannıń sawabı menen barabar sawap aladı.

Jaña ay hám birinshi kórgende bala-shağa menen birge tájim etip: “**Qudayım**, jaña ay, jaña jıllarğa bala-shağam menen aman-saw, oynap-kúlip, ırısqa-nesiybemiz benen jetkere bergeyseñ!” dep jaqsı tilek tilense, aydın sawabı alınadı.

Haytlıq kúnleri úsh kúnge shekem ıdıslar suwğa toltırılıp qoyıladı.

Ziyaratqa azanda erte barıladı.

Namaz tek qublağa qarap oqıladı.

Bul misallarda dinge baylanıslı juma, piyshembi, sháriyat, oraza, haytlıq, ziyarat hám namaz sıyaqlı tağı da basqa sózlerdi ushıratıwımızğa boladı. Olardıń qollanıw ózgesheligi sonda, olar ádep-ikramlılıq, tárbiyalıq qádelerin óz ishine aladı.

Bunnan tısqari ırımlarda pirlerge sıyınğan, olar da qanday da bir iláhiy kúsh bar dep esaplağan, yaǵnıy ertede adamlar balıqshınıń piri – **Márdan ata**, jılqınıń piri – **Jılqıshı ata** dep esaplağan hám balıqshılar Márdan atağa sıyınğanı sıyaqlı adamlar ózleriniń pirlerine basqa da pirlerine sıyınğan. Mısalı: Hár jınıstıń óz piri bar bolıp, er adamlar “Ya, pirim Shahimardan!” dep sıyınsa, hayal-qızlar “Ya, pirim Biypatpa!” dep tilge alǵan. Jáne de, sawda-satıq penen shuǵıllanıwshılar bazardıń piri – **Bahawatdin atağa**, temirshiler, ustalar temirdiń piri – **Dawıt atağa**, shıǵır tartıwshılar – **Láylej babaga**, keme aydawshılar suwdiń piri – **Sulaymanğa**, balıq awlawshılar balıqshınıń piri – **Márdan atağa**, padashılar sıyırdiń piri – **Zángibabaga**, qoyshımanlar qoydıń piri – **Sholpan atağa**, jırawlar qobızdıń piri – **Burıq hám Qorqıt atağa**, baqsılar – **Qambar ata** menen **Ashıq Aydın** pirge sıyınadı. Sıyınıp baslağan is bárqulla sátlı boladı dep isengen.

Qaraqalpaq folklorında ırım hám aytımlardıń tilinde diniy túsiniklerge baylanıslı quday, oraza, hayt, sháriyat, qaza, namaz jay, shaytan tağı basqa diniy sózler ushırasadı hám olar ózleriniń tiykarǵı mánisinde qollanılgan.

Quslar hám haywanatlar dúnyasına baylanıslı sózler. Qaraqalpaq ırımlarınıń sózlik quramında qaraqalpaq xalqınıń uzaq ásirler dawamında ekonomikalıq turmısınıń baslı tarawlarınıń biri quslar hám haywanatlar dúnyasına baylanıslı bolǵan sózler kóplep jumsalǵan.

Tarıyxtan belgili bolǵanıday qaraqalpaq xalqı burınnan sharwashılıq, balıqshılıq, ańshılıq, diyxansılıq kásipleri menen shuǵıllanıp kelmekte.

Quslar eski dáwirlerden qaraqalpaq xalqınıń kúndelikli hám mádeniy turmısınıń eń ahimiyetli elementlerinen biri bolǵan hám házirgi kúnde de solay. Xalqımız erte dáwirlerden baslap-aq olardı qolǵa úyretip, ósiriw menen birge arnawlı úyretilgen ań awlawshı quslardı járdeminde hár qıylı haywanlardı, solardıń ishinde, quslardı awlağan. Xalq dóretiwshiliginde de quslar obrazı salmaqlı orıńǵa iye. Olar qosıqlarda, erteklerde, dástanlarda, ańız-ápsanalarda, ırımlarda kóplep ushırasadı.

Hákke - sózi házirgi qaraqalpaq ádebiy tilinde sinonimlik sıńardı dominantası xizmet atqaradı. “Sawısqañ” sózi de hákke degen mánini ańlatıp, folklorlıq shıǵarmalarda jumsaladı¹.

Úydiń janına **hákkel**er qonıp shıqılıqlay berse, miyman keledi. Eger úyde nawqas bolsa jazılıp ketedi.

¹ Xojanov M. Qaraqalpaq tilinde ornitonimler. 2019-jıl. 60-bet

Qoraz - Qaraqalpaq xalqında qoraz adamlardı shaytan hiylelerinen qorǵawshı ǵamxori, qudaydıń jaqın járdemshisi esaplangan. Sonlıqtan balaları bar úylerde jawız kúshlerden qorǵaw ushın barqulla qoraz saqlaw usınıs etilgen².

Qorazlar biymezgil shaqırsa, patshanıń jańa pármanı shıǵadı.

Tústen keyin **qoraz** shaqıra berse, keseklep quwıladı. Sonda jamanlıqtıń aldı alınadı. Onda da qoymay, úzliksiz shaqırsa uslap shalıp taslanadı.

Átshók - bul sóz ornitonim sıpatında “Báhárde keletuǵın, basında tajń bar, sırtqı kórinisi júdá sulıw qus” mánilerin bildiredi. Atama eski túrkiy tilinde bul sózdiń bólekleri birlesip, qosarlı kk dawıssızlarınń biri aytilmay túsirilip qaldırılǵan: kak+kak=kakkyk³.

Átshók qansha márte shaqırsa, esitken adamnıń jáne sonsha jıl jasaytuǵınlıǵınan derek beredi. Eger de shaqırǵanı birinshi márte artıńnan esitilse, demin tawsılajaqlıǵınan derek beredi.

Kepter sózi qaraqalpaq tiline parsı-tájik tillerinen ózlestirilgen. Sóz qurılısı jaǵınan “kabu-tar” túrinde bolıp, kabut-kók, tar-kelbetliktiń arttırıw dárejesiniń qosımtası. Solay etip, “kabutar” sózi kógis, kógirek, kógildir mánilerin bildiredi⁴.

Kepterdiń qanı kózden jaraqat alǵanda paydası tiyedi.

Kiyeli quslarǵa (**kepter, qumırı, bayıwlı** h.t.b) zıyan tiygizilse qargısı tez ótedi.

Ǵarǵa sózi eski túrgiy tilinde “qarǵa” túrinde jumsalǵan. Házirgi túrkiy tillerindegi ǵarǵa “kar” seske eliklewish sózi tiykarında payda bolǵan. Uyǵır tilinde “qaǵa”, qırǵız tilinde “qaq”, tatar tilinde “qar”, qaraqalpaq tilinde “qarq-qarq” eliklewish sózi tiykarında “ǵarqılǵa” feyili de jasaladı⁵.

Qaqpanǵa ań túspese, **ǵarǵa** túsiriledi. Sol ırımnan soń qaqpan oljalı boladı.

Bayıwlı - etimologiyalıq kóz-qarastan izertlew úlken qızıǵıwshılıq tuwdıratuǵın qus ataması. Bul qus “danalıq hám ilim qudayı” dárejesine erisken⁶.

Bayıwlını “bayıwlı” deseń, “bay-baylalǵp qaaysań” - dep ǵarǵanadıymış. Ol ushın oǵan “Murat qusı”, “Muradalı”, “Muradı hasıl” dep aytıladı. Sonda muratıń jetiwińe tilekles boladı.

Bayıwlı tepken adam qunısh boladı.

Bayıwlılar úydiń tusına kelip shaqıraberse, jaysız xabardı jetkerip turǵan bolıp sanaladı.

² Xojanov M. Qaraqalpaq tilinde ornitonimler. 2019-jıl. 7-bet

³ Xojanov M. Qaraqalpaq tilinde ornitonimler. 2019-jıl. 38-bet

⁴ Xojanov M. Qaraqalpaq tilinde ornitonimler. 2019-jıl. 26-bet

⁵ Xojanov M. Qaraqalpaq tilinde ornitonimler. 2019-jıl. 19-bet

⁶ Xojanov M. Qaraqalpaq tilinde ornitonimler. 2019-jıl. 48-bet

Shimshiq - bul sóz “úylerge jaqın jerlerde jasap, hór qıylı jánlikler hám dán menen azıqlanatuğın kishkene qus” degendi bildiredi⁷.

Shimshiq máyegin uslasań, betińe sepkil shıǵadı.

Bunnan tısqarı, qaraqalpaq ırımlarında haywanat atamaları da júdá keń qollanılǵan.

Olardıń kópshilik bólegin úy haywanları quraydı. Mısalı:

Pıshıq bet awızın juwsa, kúilmegen qonaq keledi.

Pıshıq ıssı jerde jatsa kún suwıtadı.

Pıshıq qapınıń awızına kelip kerilde, úyge miyman keledi.

Iyttiń tilegi jaqsı boladı: “usı úydiń on balası bolǵay. Hesh bolmasa solardaǵı nandı qaǵıp alıp jesem de kúnimdi kórer edim” - deydi.

Iyt aspańǵa qarap ulıy berse jaqsılıq nıshanı sanalmaydı. Ondaıda urıp ulıǵanın qoydırtadı.

Mıltıq kóshpey qalaberse yaki oljasız bolsa, **iyt** atıladı

Birewge **iyt**, **pıshıq** berilgende, “qut ketip qalmasın” dep azǵana túk qıyıp alıp qalınadı.

Qoy baqqanǵa pitedi, qoy biyishten shıqqan jániwarlar qatarına kiredi.

Qoy saqlaǵan úyge bereket darıydı.

Sıyırdıń súti irise oraq penen qarıydı.

Shaǵı joq **sıyıır** asraǵan úydiń nesibesi kemeyedi.

Atlı baratırǵanda mámelek aylandırǵanı sezilse attıń basın óz erkine jiberiledi, sonda at adastırmaстан mánziline jetkeredi.

Keltirilgen mısallardaǵı haywanat atamaları derlik hámmesi úy haywanatları esaplanadı.

Olardıń biri jeti ğazıynege kiritilgen bolsa, biri adamnıń dostı dep esaplangan.

Bunnan tısqarı, qaraqalpaq ırımlarında jabayı haywanatlardıń da atamaları ushırasadı.

Mısalı:

Úyge kirgen jılandı óltirmeydi. “Perishteler **jılan** kelbetine kirip jer betin sharlap júredi” dep basına qatıp quyıp shıǵarıp jiberiltuğın bolǵan.

Bul mısalda adamlardıń jılanǵa tek jaman kóz-qarasta emes al, diniy túsiniкке súyenip te qaraǵan.

⁷ Xojanov M. Qaraqalpaq tilinde ornitonimler. 2019-jıl. 38-bet

Tuwısqanlıq qarım-qatnasqa baylanışlı sózler. Tuwısqanlıq terminler qaysı xalıqta bolsa da birden payda bolmağan, al olar júdá erte dáwirlerde payda bolıp, uzaq tariyxıy rawajlanıw jolların basıp ótip, házirgi qálpine jetken.

Terminologiyada tuwısqanlıq qatnastı bildiriwshi terminler ayırıqsha orın tutadı. Sebebi, tilimizde erkek hám hayal adamlarğa baylanışlı terminler ayırıqsha sózler bolıp qalıplesken.

Ádebiy tilde tuwısqanlıq terminlerdiń qollanıwı hár qıylı. Hár bir tuwısqanlıq terminen adamnıń jasınıń úlken yamasa kishiligi ańlanadı, húrmet-izzet, aǵayın-tuwısqanlıq, jaqınlıq qarım-qatnaslar bilinip turadı. Olarda tuwısqanlıq hám nekeliq qatnaslardıń túrleri, baylanısları, úrp-ádetleri, dástúrleri kórinedi. Hár bir tuwısqanlıq termin xalqımızdıń mádeniyatı, tariyxı boyınsha bahalı maǵlıwmatlar beredi.

Tuwısqanlıq qarım-qatnastı bildiretuǵın terminlerdi hár tárepleme úyreniw dialektlik leksikasın, qaraqalpaq ádebiy tiliniń tariyxın, sonday-aq xalıqtıń ótkendegi tariyxın hám etnografiyasın izertlewde bay material bolıp esapalanadı.

Hár bir xalıqtıń ásirler dawamında qalıplesken tuwısqanlar arasındaqı qatnastı ańlatıwshi sózleri boladı. Kópshilik ilimpazlardıń anıqlanıwınsha, olar sózlik quramındaǵı eski sózler toparı bolıp, kem kemnen tildıń ishki imkanıyatları esabınan rawajlanıp, basqa tillerdiń tásiiri nátiyjesinde ózgerip otırǵan.

Ata. Qaraqalpaq tilindegi ata sózi qazaq, qırǵız tillerinde “ata”, ózbek tilinde “ota” bolıp ayıladı. Maxmud Qashǵariydiń miynitinde, Arxun_Enisey esteliklerinde ata sózi “áke” mánisin ańlatqan. Z.Dáwletmuratova qaraqalpaq tilinde ata sóziniń tómendegi mánilerin kórsetedi. Birinshiden, ákesiniń ákesin, ekinshide, ákesiniń aǵalarına, úshinshiden, óziniń ákesinen úlken jastaǵı adamlarğa húrmet retinde ayıladı. Sonday-aq “ákesiniń ákesin” ańlatqanı menen kóbirek, áke termininiń ornına jumsalǵanlıǵın atap ótedi. Qaraqalpaq ırımlarında da ata sózi usınday jaǵdaylarda qollanıladı. Mısalı:

Ata - anası bar adam olardıń kózinshe jilik kemirse de, mayın shaǵıp jemewi tiyis, ata-anaǵa miyirimsiz boladı.

Jarımjan, bir múshesi kemis adamlar káramatlı áwlelerge ata-babalarınıń basına úsh piyshembi qatnatıladı.

Ata-ananı sıylaǵan qızdıń ıǵbalı artadı.

Birinshi mısalda ata sózi “áke” mánisinde qollanılgan bolsa, al, ekinshi mısalda “ata” mánisinde kelgenligin kóriwimizge boladı.

Kúyew. Bul sóz tuwısqanlıq termin sıpatında házirgi túrkiy tillerdiń barlıǵında ushırasadı. Qaraqalpaq tilindegi kúyew sózi tómendegidey mánilerde jumsaladı:

1. Eri, ómirlik joldası;
2. Turmısqa shıqpaǵa, er jetken qızdı ayttırıp kelgen jigit;
3. Qáyın jurtı ushın kúyew;

Bul sóz ırımlar tilinde de jumsalǵan. Mısalı:

Kúyewdiń aldına “tósliǵın mol bolsın” degen ırım menen tós qoyıladı.

Kúyew kelgende, dasturxanda qıyıp tursa izi qayırsızlıqqa ákeledi.

Keltirilgen mısallarda kúyew sózi úsh túrli mánide de qollanılǵan. “Tósligi mol bolsın” degen ırımda qayın jurt ushın kúyew mánisinde qollanılǵan bolsa, keyingi ırımdaǵı kúyew sózi ómirlik joldas mánisinde qollanılǵan.

Kelin. Qaraqalpaq tilinde kelin tuwısqanlıqtı bildiriwshi terminlerdiń qatarına kiredi.

Bul sózdiń etimologiyasın “kel, keliw” feyili menen baylanıstıradı. Qaraqalpaq tilinde jańa túsken kelin hám hayal mánisinde qollanıladı. Qaraqalpaq ırımmında kelinge “kelin, kelinshek” mánisinde keltirilgen ırımlar bar.

Jańa túsken kelin qırıq kúnge shekem túnde jalǵız shıǵarılmaydı.

Kótermey jǵrgen kelinsheklerge áwliyeden mádet tilep, áwliyeli jerde jumalatıladı.

Jas kelinsheklerde boyına pitkende, aman-esen kóz jarıwı ushın qurbı- qurdaslarına “qarın palaw” pisirip beredi.

Tolǵaǵı awır kelgen kelinsheklerge “tandır aylandırıw” saltı islenedi.

Jas kelin jeńil bosanıwı ushın kórpege salıp awnatıladı.

Ullı tolǵaǵı kelinshektiń “tez bosansın” dep jası úlken kiyimi mene qaǵadı.

Kelin “jeńil bosansın, tez boyın kóterip ketsin” degen ırım menen qońsılar qazan kóterip, káywanı analar atala pisiredi.

Júkli kelin qoyannıń góshin jese balasınıń erini qoyan jıyırıq bolıp tuwıladı.

Hámiledar kelinniń jeńil bosanıwı ushın qız balanıń kóyleginiń eteginen, ul balanıń shalbarınıń balaǵınan ırımlıq kesip aladı.

Joqarıda keltirilgen mısallarda kelin “kelin, kelinshek” mánisinde qollanılǵan.

Bunnan tısqarı qaraqalpaq ırınlarında tuwısqanlıq atamalarındaǵı qız, ul, bala, perzent, ana, áke, erli-zayıp sózleri qollanılǵan. Mısalı:

Ana úshem tuwsa, birewi iyshangá, birewi **kúyew** tárepten tuwısqangá beriledi. Eger ana tórtem tuwsa, birewi alıs tuwısqangá beriledi.

Tunǵısh **perzent** “dáwlet iyesi” esaplanadı.

Tunǵısh **perzent** asırawǵa berilse úydiń dáwleti qaytadı.

Tunǵısh **perzenttiń** atı ata-anası tárepinen de atalmaydı. Ásirese, ul balanı “Bóke” (Bókesh, Bóketay, Bókey h.t.b) dep ataydı.

Jawın tınbay jawǵanda **tunǵısh perzent:**

Jawma kúnim, jawma,

Men apamniń tunǵışman,

Qazan qırar qırǵışman, - dep jol qaraǵanday etip jer tirenip tursa, jawın tınadı.

Bul mısallarda perzent sóziniń ornında qız yaki bala sózleri de qollanıwı múmkin.

Perzent sózi shańaraqtaǵı bala mánisin bildiredi.

Qız sıylaǵan úyge qıdır keledi.

Qız bala úydiń oń jaǵına otırǵızıladı.

Qız bala iyneniń sabaǵın uzın etip alsa, duz-nesibesi uzaqqa shashıladı.

Qız balanıń qalı kóp bolsa, kúyewi kelbetli boladı.

Qız balanıń sırtınan ósek aytqan adamnıń dáwleti qaytadı.

Qız bala esik aldında otırıp qalsa, qutı qashadı.

Qız balaǵa “shashı uzın bolsın, burımlı bolsın” degen ırım menen jelke jegiziledi.

Boy jetken **qız** óziniń qaysı tárepke turmısqa shıǵatuǵınlıǵın anıqlaw ushın kiyiminiń birewin sharbaqtan sırtqa ılaqtırıp jiberip, izinen ekinshi ayaq kiyimi menen hákkelep barganda, ılaqtırılǵan ayaq kiyimniń tumsıǵı qaysı tárepke qarap tursa, sol tárepke turmısqa shıǵadı.

Bul mısallardaǵı qız sózi jınıstı bildiriw ushın qollanılgan.

Bala taq jasında súnnet ettiriledi.

Birew sóylep atırǵanda bala túshkirse, sóylewshi haq gápti aytıp otırǵan boladı.

Balanıń tisi túskende jaydıń tırnaǵına “taw bol, tas bol, meniń menen jas bol!” dep kómiledi.

Bala tunǵış márte ańǵa shıǵıp, oljalı bolsa, “qanshıǵası qanlı bolsın” dep óziniń qanjıǵasına baylatadı.

“Balamnıń qalıń malı az bolsın, qızımdiki kóp bolsın degen niyette, ul bala otız bes kúnde, qız bala qırqıq bes kúnde qırqınan shıǵarıladı.

Birinshi, tórtinshi, besinshi mısallardaǵı “bala” sózi jınıstı bildiriwshi er adam mánisinde qollanılgan bolsa, al ekinshi, úshinshi mısallardaǵı “bala” sózi ulıwmalıq perzent mánisinde qollanılp kelgen.

Qaraqalpaq aytımlarınan “Besik jırı”nda tuwısqanlıqtı bildiriwshi “bala, qız, bópe” sózleri qollanılgan. Mısalı:

Jılama **bópem**, jılama,

Jidik shağıp bereyin,
Bódeneniń quyrıǵın,
Pópek etip bereyin,
Sawısqanniń quyrıǵın,
Saqqan qılıp bereyin.

Bul mısaldıǵı bópe sózi tuwısqanlıq atamanı bildiriwshi “kishkene bala, qız” mánilerinde qollanılǵan.

Aynalayın appaǵım,
Qızlar súygen qalpaǵım,
Qatarıńnan kem bolma-ay,
Ashılǵay **balam** bul baǵın-ay.

Keltirilgen mısaldın bul túrinde er bala mánisinde qollanılǵan.

Qaraqalpaq ırımları yáki aytımlarınıń qaysı túrin alıp qaraytın bolsaq ta, olarda tuwısqanlıq atamalarınń júdá kóp túri ushıraytuǵınlıǵın kóriwimizge boladı.

REFERENCES

1. Abdinazimov Sh. Lingvofolkloristika. – Tashkent: «Sano-standart», 2018. 184-b.
2. Abdinazimov Sh. «Qaraqalpaq til tariyxı» – Tashkent: «Sano-standart», 2018. 208-b.
3. Abdinazimov Sh., Pirniyazova A., Shınnazarova S. «Házirgi qaraqalapaq ádebiy tili» – Tashkent : 2018. 192-b.
4. Allambergenova G. «Lingvofolkloristika» páninen kurs jumısın tayarlaw boyınsha kórsetpeler». – Nókis: «Ilimpaz», 2023. 72-b.
5. Daniyarova Z, Qaraqalpaq dástanlarında antroponimlerdiń lingvokulturologiyalıq analizi. filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD) dissertaciyası. – Nókis: 2023. 132-b.
6. Dáwletov M, Abdinazimov Sh. Qaraqalpaq tiliniń orfografiyalıq sózligi – Nókis: «Bilim», 2020. 540-b.
7. Абдиназимов Ш. «Қырық қыз» дәстанының лексикасы. Кандидатлық диссертациясы. Нөкис. 1992. 139-б.
8. Бекбергенов А. Синонимлер ҳәм антонимлер. //Қарақалпақ тили бойынша изертлеўлер. Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1971.
9. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпақ тили. Лекцикология. – Нөкис: Билим, 1994. 186 б.
10. Дәўлетов А. Қарақалпақ тилинде сингармонизм. – Нөкис: 1993. 9
11. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 86-том. – Нөкис: «ИЛИМ».
12. Хожанов М. «Қарақалпақ тилинде орнитонимлер». Монография. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2019. 95-б
13. Әбдиев А. Қарақалпақ ырымлары. – Нөкис. 2014. 2-бет.
14. Мақсетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дәретпелери. Нөкис. Билим. 1996. 340 бет.